

правового виховання підростаючого покоління, покоління, від якого залежатиме майбутнє нашої держави – України.

Література

1. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 55-140.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 403-640.
3. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – С. 149-418.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 283-656.
5. Сухомлинський В.О. Павлинська середня школа // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.4. – С.31-392.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи// Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.4. – С. 394-628.
7. Сухомлинський В.О. Комуністична ідейність – основа морального виховання // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – С. 36-37.

Ю.І.Чирва

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1917-1932 РР.)

В статье рассматриваются проблемы формирования национальной системы подготовки учительских кадров в УССР в 1917 - 1932 гг.

In the article the problems of forming of the national system of the teaching personnel training in USRR in 1917-1932 are considered.

Прагнення сучасних освітян якнайшвидше здолати відстань, яка існує між бажаним і реальним, та подолати

чисельні труднощі в реформуванні школи, аж ніяк не означає, що весь попередній досвід шкільного будівництва повинен бути приреченим до забуття. Повною мірою це стосується того часу, коли керівництво радянської України отримало шанс створити власну, незалежну від російського центру освітянську систему. Мова йде про період 1917-1932 рр., тобто час, коли система освіти в СРСР ще не була уніфікована і кожна радянська республіка мала можливість самостійно визначати перспективи розвитку національної школи. Своєрідною, доволі відмінною від радянської Росії, була і система підготовки майбутніх педагогів.

Проблеми розвитку народної освіти УРСР у зазначений період активно досліджувалися такими істориками школи, як С.Гутянський, І.Золотоверхий, М.Гриценко, Ф.Паначин, Г.Шевчук. Проте для всіх названих авторів була характерною доволі негативна оцінка діяльності українського Наркомосу в розвитку системи підготовки вчительських кадрів республіки. Така позиція дослідників, на наш погляд, пояснюється чисто ідеологічними міркуваннями, адже відомо, що В.Ленін свого часу різко засудив плани народного комісара освіти УРСР Г.Гринька щодо запровадження принципів ранньої професіоналізації навчання. Лише після набуття Україною незалежності та важкого подолання інерції мислення «по Леніну» стали з'являтися перші неупереджені дослідження з історії української школи. Проте ще й досі науковці дуже обережні в пошуках позитиву в діяльності Наркомосу, в його прагненні визначити власні шляхи розбудови педагогічної освіти. Подолати це можна лише за умов ретельного аналізу історичних особливостей, у яких відбувався розвиток української культури того часу.

Події кінця 1917 – початку 1918 років, що привели до встановлення влади рад принаймні на частині території України, докорінно змінили місце та роль освіти в системі суспільних відносин. Дожовтнева школа з притаманними їй можливостями забезпечувати освітні потреби лише мізерної долі населення не могла за своєю функціональністю задовольнити український радянський уряд. Плани тодішнього керівництва в галузі культурного будівництва передбачали максимальне охоплення навчанням усіх бажаючих. Пізніше це знайде своє відображення

і в програмі РКП(б) 1919р. Перспективи запровадження в Україні загального обов'язкового навчання поставили Народний Комісаріат Освіти (НКО) республіки перед необхідністю вирішення цілої низки проблем. Чи не найголовнішою серед них було забезпечення шкіл кваліфікованими педагогічними кадрами. У 1915р. на українських землях існувало 19 340 шкіл, у яких навчався 1 663 901 учень [7,9]. Незважаючи на виключно важкі умови періоду громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції, мережа шкіл залишилася на попередньому рівні, натомість кількість школярів зросла приблизно на 300 тисяч чоловік. Саме ця обставина змусила уряд радянської України не зволікати з практичним розв'язанням проблем забезпечення навчальних закладів учителями. Особливо гостро стояло питання підготовки кадрів для початкової школи, адже з 20 тисяч шкіл, що існували в республіці на 1 січня 1919р., лише 1074 належали до середніх, решта – були початковими [5,31].

Проблема, що постала перед українським Наркомосом, ускладнювалась відверто негативним ставленням більшості вчителів до жовтневого перевороту. Маючи на увазі саме перші роки радянського будівництва, О.Мізерницький писав: «У цю добу ми не зустрічасмо вчителів ані в лавах Червоної армії, ані, тим більше, в лавах комуністичної партії» [6,16].

У дожовтневий час вчителів початкової школи готували вчительські семінарії, педагогічні класи жіночих гімназій, трикласні церковновчительські школи. Така спадщина не могла задовольнити керівництво НКО УСРР. По-перше, існуюча мережа педагогічних закладів була не здатна підготувати необхідну кількість спеціалістів. По-друге, викладацький склад педшкіл того часу відверто бойкотував будь-які заходи радянського керівництва в галузі освіти. За таких умов створювати систему педагогічної освіти в Україні доводилося, по суті, на порожньому місці. Перші заходи Наркомосу у зазначеному напрямку не визначалися послідовністю. Хоча ще 21 травня 1919 р. при підвідділі підготовки вчителів була створена комісія для реформи педагогічних навчальних закладів у складі О.Музиченка і К.Щербини, її роботу було припинено через денікінську навалу. Щоправда, на той час в республіці вже існувала мережа короткострокових вчительських курсів. Але їх

поява була результатом, зазвичай, місцевої творчості. «Нові навчальні заклади, - зазначав І.Золотоверхий, - виникали переважно з ініціативи місцевих Рад, часом без належного врахування матеріальних можливостей, наявності кадрів викладачів та інших необхідних умов» [3, 239]. Навряд чи кращою була ситуація і з підготовкою слухачів вчительських семінарів. Не дивно, що голова Головпрофосу Я.Ряппо, маючи на увазі розвиток в Україні профосвіти, підкреслював: «За два роки революції тут нічогосінько не змінилося. Не було ні системи, ні перспектив» [10, 13].

Остаточна система педагогічної освіти була затверджена на II Всеукраїнській нараді з питань народної освіти в серпні 1920 р. Згідно до її рішень всі педагогічні навчальні заклади України поділялися на два типи – Інститути Народної Освіти (ІНО) та вищі трирічні педагогічні курси. Перші створювалися на базі ліквідованих у республіці університетів і готували вчителів для другого концентру семирічки, профшкіл, технікумів, пізніше – і робітфаків. Основа другого типу педшкіл була більш строкатою. Це – колишні вчительські семінарії, нещодавно створені педтехнікуми, деякі з короткотермінових педкурсів. Вони готували вчителів для початкової школи. З часом кількість таких навчальних закладів почала зменшуватися, Якщо у 1921 р. в Україні нараховувалося 128 трирічних педагогічних курсів, то в 1925 р. їх вже було лише 60 [4,162]. Головною причиною такого скорочення була відсутність необхідних коштів на їх утримання. І все ж, незважаючи на труднощі розвитку, система педагогічної освіти в УСРР дозволяла хоча б розпочати ліквідацію дефіциту вчительських кадрів у республіці.

27 вересня 1920 р. комісія НКО РСФРР, заслухавши доповідь Г.Гринька про стан підготовки вчительських кадрів в Україні, схвалила український досвід і рекомендувала його до поширення.

Загальне управління навчальними закладами педосвіти в УРСР здійснював діючий при НКО Головпрофос, який з моменту його створення очолював заступник наркома Я.Ряппо. Принциповою, на погляд останнього, була теза, згідно якої кожен вчитель мусить мати лише вищу освіту. «В галузі

педагогічної освіти, - писав Я.Ряппо, - українська система рiшуче дотримує того погляду, що квалiфiкацiя педагога є вища квалiфiкацiя. Тому не може бути й мови про середню педагогiчну профшколу, бо така школа неминуче перетворилася б на загальноосвiтню пiдготовчу школу до вузiв, цeбто втратила характер профшколи» [10,41].

На жаль, потенцiйнi можливостi педагогiчних закладiв забезпечити школи необхідною кiлькiстю вчителiв суттєво обмежувала полiтика пролетаризацiї вузiв, яка неухильно i досить активно проводилася урядом УРСР. В iсторико-педагогiчнiй лiтературi довгий час панувала концепцiя оцiнки феномену пролетаризацiї школи як явища однозначно прогресивного, демократичного за своїм характером. На наш погляд, не може вважатися демократiєю реалiзацiя прав лише однiєю частиною суспiльства за рахунок обмеження прав його iншої частини. Адже основним засобом здiйснення пролетаризацiї вищої педагогiчної школи того часу було створення такої системи комплектацiї вузiв, коли до них потрапляли лише «соцiально цiннi та академiчно здатнi». Та й регулярне проведення так званих «соцiальних чисток» серед студентiв i викладачiв не могло сприяти стабiлiзацiї в роботi навчальних закладiв.

Наприкiнцi 1920-х рр. скорочення чисельностi студентiв педвузiв набуло таких темпiв, що НКО УСРР на першу п'ятирiчку запланував випуск лише 75% студентського складу. В умовах, коли партiя урочисто оголосила початок здiйснення в республiцi переходу до загальної обов'язкової початкової освiти, це ще бiльше загострило проблему забезпечення шкіл України вчителями. У 1928 р. НКО України навiть був змушений прийняти рiшення про направлення до шкіл студентiв педтехнiкумiв, якi перейшли на третiй курс, давши їм можливiсть закінчити навчання заочно. Не менш вiдчутного удару педагогiчним навчальним закладам завдало рiшення про збiльшення їх функцiонального навантаження. Так, для того, щоб забезпечити школи кадрами вчителiв, органи народної освiти в рядi округiв (Київський, Днiпропетровський, Полтавський, Прилуцький, Криворiзький) органiзували у 1928/1929 навч. році при педтехнiкумах спецiальнi курси з

підготовки вчителів строком від 4 до 6 місяців. Працювали також курси із терміном навчання в 1-1,5 місяця. Практика запобігання до надзвичайних заходів з боку керівників НКО пояснюється тим, що для виконання плану загальної початкової освіти в 1925-1930 рр. треба було додатково підготувати 46 тисяч вчителів. Педагогічні технікуми та ІНО могли забезпечити лише 15 тисяч, отже не вистачало 31 тис. чол. Більше того, в той час, коли педтехнікуми могли задовольнити лише 45,6% необхідної кількості спеціалістів, НКО УСРР приймає рішення «визнати мережу вищих шкіл загальною стабільною на найближче п'ятиріччя» [2,141]. За таких умов педагогічним технікумам доводилося працювати з максимальним навантаженням.

Весь навчально-виховний процес був підпорядкований якнайшвидшому випуску спеціалістів. Навчальний рік тривав 11 місяців, тривалість лекцій була збільшена з 40 до 60 хвилин [5,115]. У листопаді 1929 р. було значно скорочено тривалість літніх і зимових канікул, розпочато облік відвідування лекцій, скасовано умовне переведення на наступний курс. Студенти вивчали педагогіку, дидактику, школознавство, методика викладання, педологію. Обов'язковою була педагогічна практика. Випускники педтехнікумів після закінчення вузу протягом року працювали в школах, де удосконалювали свою майстерність під доглядом досвідчених вчителів і тільки після цього отримували диплом. Прагнення більшовицького керівництва зробити вчителя вагомою постаттю в процесі комуністичного виховання молоді привело до включення до навчальних планів вузів курсів основ марксизму та історії класової боротьби. Щодо самих навчальних планів, то спочатку педагогічні навчальні заклади України працювали за самостійно складеними їх варіантами. Перший стабільний навчально-виховний план для педвузів з'явився в республіці лише у 1921/1922 навчальному році.

Розпочата в 1923 р. політика українізації знайшла в галузі педагогічної освіти щирі підтримку. Особливо успішно вона здійснювалася в педтехнікумах. З 60 педтехнікумів України в середині 1920-х рр. в 50 викладання вже велося українською мовою [8,55]. Одночасно не були забуті й

культурні потреби національних меншин республіки. Значна кількість відкритих в УРСР національних шкіл потребувала кваліфікованих вчителів. Їх в Україні готували 4 єврейських педтехнікуми, 4 – російських, 2 – німецьких і по 1 польському та болгарському [11,92]. На жаль, в умовах наростаючих в радянському суспільстві тоталітарних тенденцій подальші заходи НКО УРСР щодо українізації школи не знайшли підтримки у партійного керівництва.

Наприкінці 1920-х рр. з ініціативи ЦК ВКП(б) в СРСР було розпочато кардинальну реформу народної освіти. Повною мірою це торкнулося і системи підготовки вчителів. Головним змістом реформи педагогічної освіти, яка здійснювалася протягом 1929-1932 рр. була реалізація планів сталінського керівництва щодо створення уніфікованої в межах всієї країни системи народної освіти. Адже це був час, коли «найпопулярнішими й найширше вживаними офіційною пропагандою стають слова «єдиний», «єдина»; єдина (по суті унітарна) держава, єдиний план, єдина система освіти, єдиний творчий метод, єдині літературно-художні спілки тощо» [1,238]. Остаточно система підготовки вчителів в Україні втратила свої національні особливості у 1932 р., коли побачила світ постанова РНК УРСР «Про навчальні програми і режим у вищій школі та технікумах».

Довгий час в історичній літературі пануючою була думка про те, що існування в республіці незалежної від союзного керівництва системи педагогічної освіти було результатом «розкольницьких дій» українських націоналістів. «Деяка частина НКО-ських діячів, - писав Г.Шевчук, - була націоналістично настроєна і робила все для того, щоб створити на Україні особливу систему народної освіти, відмінну від системи освіти в Російській радянській республіці» [12,245]. Такі ствердження при неупередженому розгляді уявляються нам абсолютно безпідставними. Український Наркомос в процесі шкільного будівництва був доволі прагматичним, враховував економічний потенціал республіки і не в якому разі не вважав освітню систему УСРР універсальною, тим більше ідеальною. Один з творців української системи освіти Я.Ряппо, виступаючи на III нараді наркомів освіти союзних республік у грудні 1923 р.,

підкреслював: «Якби наші типи профосвіти нав'язати Вологодській губернії це було б, звичайно, невірно» [9,76].

Таким чином, створення власної системи підготовки педагогічних кадрів в УРСР було результатом прагнення максимально врахувати як потреби школи в спеціалістах, так і економічні можливості республіки. Зазначений підхід виявився абсолютно виправданим, про що свідчать успіхи вітчизняних освітян того часу у здійсненні культурної революції.

Література

1. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К., 1991.
2. Загальне навчання в УСРР. – Х., 1928.
3. Золотоверхий І. Д. Становлення української радянської культури (1917-1920 рр.). – К., 1961.
4. Зотин М. Третья Всеукраинская конференция по педагогическому образованию // Путь просвещения.- 1924.- №10.- С. 150-168.
5. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985). – К., 1992.
6. Мізерницький О. На шляхах до радянзації українського вчителства // Шлях освіти.- 1927.- №9-10.- С. 14-22.
7. Народна освіта на Україні на 15 грудня 1927 р. Попередні підсумки шкільного перепису. – Х.- 1928.
8. Паначин Ф.Г. Педагогическое образование в СССР. – М., 1975.
9. Протоколы совещаний наркомов просвещения союзных и автономных республик. – М., 1985.
10. Ряппо Я.П. Народна освіта на Україні за 10 років революції. – Х., 1927.
11. Стан педагогічної освіти на Україні // Шлях освіти.-1928.- №5 - 6. - С.90-98.
12. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні в 1921-1925 рр. – К., 1963.